

УДК: 343.98 : 343.711

В.С. Михайленко, інспектор Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при ГУМВС України в Дніпропетровській області

М.М. Єфімов, викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК

Розглянуто деякі аспекти розслідування крадіжок, акцентовано увагу на ролі і значенні спеціальних знань під час їх розслідування та розкриття.

Ключові слова: крадіжка, спеціальні знання, експертиза, слідчі дії.

Рассмотрены некоторые аспекты расследования краж, акцентировано внимание на роли и значении специальных знаний в процессе их расследования и раскрытия.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the investigation of the thefts. The authors have concentrated the attention on the meaning of special knowledge's in a process of investigation of the thefts.

Як відомо, розслідування будь-яких злочинів, у тому числі і крадіжок, потребує спеціальних знань. Водночас базових знань слідчого у галузі криміналістики, судової медицини, психіатрії та інших наук зазвичай недостатньо для виконання завдань, що виникають під час розслідування.

Якщо звернутися до статистики, то серед загальної кількості злочинів майже половина припадає на крадіжки. При цьому доволі великий відсоток становлять крадіжки, яких не розкривають. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ, у 2009 році було зареєстровано 175876 фактів крадіжок, з яких не розкрито 67,5 %, у 2010 році — 274755 (з яких не розкрито — 61,6 %), у 2011 році — 277598 (з яких не розкрито — 63,2 %), а за перше півріччя 2012 року — 133462 (з яких не розкрито — 42,5 %). З огляду на зазначені статистичні дані можна стверджувати, що злочини цієї категорії є доволі поширеними і такими, що складно розкриваються. Однією з причин такого стану справ є недосконалість методики їх розслідування, у тому числі й щодо використання спеціальних знань.

Дослідженню ролі і місця спеціальних знань під час розслідування та розкриття злочинів приділили увагу такі відомі вчені, як Т.В. Авер'янова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.В. Дулов, В.С. Кузьмичов, Є.Д. Лук'янчиков, П.Д. Нестеренко, М.І. Порубов, М.В. Салтевський, О.Г. Філіппов, М.Г. Щербаковський та інші. Дослідження щодо використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок проводили М.М. Баранов, В.П. Борисов, В.Є. Жарський, С.С. Степичев. Проте в

роботах зазначених вчених не приділено достатньої уваги питанням використання новітніх технологій і сучасних методів під час розслідування та розкриття таких злочинів.

Отже, метою цієї статті є виокремлення спеціальних знань, що використовують під час розслідування крадіжок, а також визначення кола експертиз, які призначають під час цього розслідування, та особливостей їх проведення.

Досліджуючи питання щодо використання спеціальних знань під час розслідування категорії злочинів, про які йдеться, передусім доцільно визначитися з поняттям «спеціальні знання». Визначенню цього поняття приділили увагу багато науковців. Наприклад, на думку Г.І. Грамовича, «спеціальними у кримінально-процесуальному значенні будуть систематизовані наукові знання, вміння та навички в окремій галузі людської діяльності (у тому числі знання в галузі матеріального і процесуального права), що одержані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки та досвіду роботи, використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації про злочинне діяння, сприяють розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для справи» [2, с. 12].

Проте більш вдалим визначенням цього поняття, що відображає його юридичну складову, є визначення В.К. Лисиченка та В.В. Циркаля: «...це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті у результаті професійного навчання чи роботи за певною спеціальністю особою, яку залучили як спеціаліста чи експерта з метою допомоги слідчому чи суду при з'ясуванні обставин справи або надання висновків з питань, для вирішення яких потрібне їх використання» [4, с. 22]. Зрозуміло, що ті чи інші спеціальні знання з метою розкриття та розслідування злочинів і запобігання їм використовують відповідні суб'єкти.

Загалом у кримінально-процесуальному законодавстві України як суб'єкти використання спеціальних знань чітко визначені їх безпосередні носії — слідчий, спеціаліст, експерт. При цьому слідчий може використовувати спеціальні знання як безпосередньо, так і опосередковано.

Опосередкованість використання спеціальних знань пов'язана зі зміною характеру функцій слідчого. Якщо під час проведення загального обсягу слідчих дій слідчий є особою, що здійснює дії, як зазначають А.В. Дулов і П.Д. Нестеренко, то під час проведення експертиз слідчий переважно виконує функції організації, контролю та фіксації, вчиняючи певні дії [3, с. 249].

Спеціальні знання під час розслідування крадіжок використовують у таких формах:

- безпосередньо слідчим під час досудового розслідування;
- проведення судових експертиз;
- участь спеціаліста під час проведення слідчих дій.

Особливо важливе значення для розслідування злочинів, у тому числі і зазначеної категорії, має використання спеціальних знань слідчим або спеціалістом під час огляду місця події та проведення судових експертиз.

Огляд місця події під час розслідування крадіжок пов'язаний з необхідністю особливо ретельного вивчення місця проникнення у приміщення (чи сховище), де можуть знаходитися сліди рук, знарядь зламу, взуття, окремі волокна тканини від одягу злочинця або загублені ним предмети.

У разі крадіжки з продовольчих магазинів, дачних будиночків слід обов'язково виявляти наявність слідів перебування злочинців, а саме: слідів зубів на таких продуктах, як шоколадні цукерки, сир, масло, яблука тощо.

Слід також мати на увазі, що, долаючи перепони, злочинці іноді з необережності ушкоджують руки, і за плямами крові, виявленими у цих місцях, можна у подальшому встановити її групу. Інформативне значення має і потожирова речовина на пальцях, сліди яких після вилучення надають на експертизу.

Судові експертизи під час розслідування справ, порушених за ознаками ст. 185 КК України, можуть призначатися як на початковому, так і на наступних етапах розслідування. Результати вивчення кримінальних справ свідчать, що з моменту порушення кримінальних справ упродовж 5 діб експертизи призначали у 34 % випадків, упродовж 5—15 діб — у 37 %; упродовж місяця — у 24 %; у термін понад місяць — у 5 %. Таким чином, як свідчить аналіз, переважну більшість експертиз слідчі призначають після 5 діб з дня порушення кримінальної справи. Наслідком таких рішень є можлива втрата слідів, часу тощо, що може суттєво впливати на ефективність розслідування кримінальної справи.

Водночас не можна забувати і про терміни проведення експертиз. Вони залежать, на думку І.В. Пирога, від таких факторів [6, с. 273]:

- «...складність дослідження...»;
- навантаження експертів;
- наявність необхідного обладнання;
- кількість та якість наданих для дослідження об'єктів, матеріалів і поставлених експерту запитань;
- середній час, витрачений на проведення такого виду дослідження;
- ступінь розроблення методики проведення таких експертиз».

Тобто існує безліч суб'єктивних і об'єктивних факторів, від яких залежить якість і час проведення експертиз (не враховуючи затримки з їх призначенням).

Розслідування крадіжок пов'язано з необхідністю проведення різних експертиз. На думку М.В. Салтевського, ці експертизи можна поділити на дві групи [8, с. 480]:

- призначені для ідентифікації злочинця, знарядь злочину, взуття, транспортних засобів (або їх частин), дослідження способу подолання перешкод, укриття сховищ (дактилоскопічна, трасологічна експертизи тощо);
- призначені для дослідження викраденого майна (експертиза матеріалів, речовин і виробів, товарознавча, молекулярно-генетична, імунологічна, цитологічна експертизи тощо).

Трасологічна експертиза вирішує діагностичні та ідентифікаційні завдання і проводиться з метою ототожнення особистості обвинувачуваного або підозрюваного за слідами рук, ніг (взуття), а також різних знарядь (за їх слідами), що застосовувалися під час вчинення злочинів. На вирішення експертизи, зокрема, виносять запитання стосовно того, чи залишені сліди, вилучені на місці події і надані на дослідження, певним предметом (наприклад, взуттям, інструментом тощо) і яким є механізм їх утворення [9, с. 154].

У таких випадках може йтися як про ідентифікацію, так і про групофікацію слідів (хоча об'єкти, надіслані на експертизу, можуть і не мати спільних ознак взагалі).

Характерним прикладом є злочин, вчинений 25.05.2011 р., коли зі складу в м. Дніпропетровську було викрадено кабель КГЗ 3х6+1х4 завдовжки 80 м. Результати експертизи двох вилучених на місці події фрагментів кабелю і ножівки по металу та пасатижів, вилучених у гр. В., затриманого під час оперативно-розшукових і слідчих дій, довели, що фрагменти кабелю розпилено ножівкою, схожою з вилученою у гр. В., і того самого ступеня зносу. Водночас ідентифікувати подані на експертизу об'єкти не було можливим, зважаючи на таку обставину: матеріал досліджуваних фрагментів кабелю та його зовнішньої оболонки еластичний, а жили в середині кабелю щільно не фіксуються, що і перешкодило утворенню стійких окремих слідоутворюючих ознак.

Дактилоскопична експертиза у справах про крадіжки обов'язково передбачає перевірку виявлених слідів за дактилообліками (її результати можуть бути як позитивними, так і негативними, зокрема через відсутність відбитків чи відтисків слідів у базі даних).

Експертиза матеріалів, речовин і виробів дозволяє встановити спільну родову (групову) належність порівнюваних об'єктів. Зокрема, за допомогою цієї експертизи, як зазначають вчені, у тому числі і Б.В. Романюк, можна встановити однорідність (чи неоднорідність) викрадених речовин (наприклад, фарб, продуктів), виявлених у підозрюваних осіб, і зразків, вилучених під час огляду, обшуку, виїмки [7, с. 112]. Таку експертизу було проведено під час розслідування крадіжки з господарського магазину м. Харкова, що сталася в ніч з 22-го на 23-тє листопада 2008 року, коли невідомі особи таємно викрали 15 рулонів тканини. Пізніше, 04.12.2008 р., на складі у м. Песочин було знайдено 5 рулонів тканини, схожих за зовнішнім виглядом на рулони тканини, які зникли з магазину. Експертиза мала відповісти на запитання щодо наявності спільної родової (групової) належності фрагментів тканини, вилучених зі складу, і фрагмента тканини, вилученого з господарського магазину. Результати експертизи засвідчили наявність спільної групової належності цих тканин.

Об'єктами товарознавчої експертизи є промислові та продовольчі товари, цінники, ярлики тощо. У межах експертизи експерт вирішує питання про належність предметів до певного виду товару, їх сорт, якість, вартість, місце та час виготовлення, відповідність стандарту тощо [5, с. 653].

Важливе значення у разі призначення будь-якої експертизи, у тому числі у справах про крадіжки, має правильне формулювання запитань, що, як доречно зазначає М.Г. Щербаківський, вимагає від слідчого, дізнавача, судді високої професійної майстерності. При цьому доцільним є залучення експертів як обізнаних осіб для надання допомоги (у формі консультації) у правильному формулюванні запитань (визначенні предмета експертизи), переліку необхідних об'єктів [10, с. 985].

Використання спеціальних знань під час розслідування крадіжок можливе не тільки шляхом отримання слідчим від експерта (спеціаліста) відповідного документа, а й шляхом допиту цієї особи. Проте, як зазначає Г.А. Абдумаджидов, допит експерта не повинен підміняти собою експертизи (дослідження) [1, с. 160]. А отже, неприпустимо на допиті ставити перед експертом нові запитання, які потребують додаткового дослідження.

Про доцільність призначення експертиз у справах про крадіжки свідчать результати вивчення кримінальних справ, порушених за ознаками злочину, передбаченого

ст. 185 КК України, якими встановлено, що завдяки експертним дослідженням викрито злочинців у вчиненні конкретних діянь — у 17 % справ; одержано відомості про особливості вчинення злочину — у 7 %. Зрозуміло, що розширення спектра експертних досліджень під час розслідування злочинів досліджуваної категорії суттєво збільшить цей показник.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що успіх у розслідуванні справ про крадіжки багато в чому залежить від експертних досліджень, при цьому не лише тих, які зазвичай призначають у таких справах, а й інших, про які зазначено вище. І навпаки — недооцінка ролі експертних досліджень під час розслідування крадіжок і недостатня обізнаність працівників слідчих органів з досягненнями експертної практики негативно позначаються на розслідуванні таких справ.

Список використаної літератури

1. Абдумаджидов Г.А. Расследование преступлений. Процессуально-правовое исследование / Г.А. Абдумаджидов. — Ташкент : Узбекистан, 1986. — 191 с.
2. Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. / Г.И. Грамович. — Минск : МВШ МВД СССР, 1987. — 66 с.
3. Дулов А.В. Тактика следственных действий / А.В. Дулов, П.Д. Несторенко. — Минск : Вышэйша школа, 1971. — 272 с.
4. Лисиченко В.К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике / В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль. — К., 1987.
5. Сафонов Г.Н. Настольная книга следователя / Г.Н. Сазонов. — М. : Гос. изд. юрид. лит., 1949. — 874 с.
6. Пиріг І.В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія / І.В. Пиріг. — Дніпропетровськ : Дніпроп. ДУВС ; Ліра ЛТД, 2011. — 312 с.
7. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія / Б.В. Романюк. — К. : НАВСУ, 2002. — 196 с.
8. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М.В. Салтевський. — К. : Кондор, 2005. — 588 с.
9. Филиппов А.Г. Возможности повышения эффективности судебных экспертиз в расследовании преступлений / А.Г. Филиппов // Труды высшей школы МВД СССР. — 1972. — Вып. 34. — С. 152—159.
10. Щербаковський М.Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань / М.Г. Щербаковський // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 982—985.